

важливою педагогічною умовою у формуванні емоційної культури є емоційна здібність до переживання різноманітних впливів навколишньої дійсності, наявність задатків емоційної пам'яті, емоційний відгук на музичні образи, твори мистецтва тощо.

У педагогічному аспекті виділяють три типи емоцій, які можна співвіднести з триступеневою структурою музичного сприйняття, яку умовно розрізняють дослідники О. Рудницька та Т. Завадська, підкреслюючи їх важливість та специфічність у формуванні перцептивних та інтелектуальних умінь музичного пізнання [7, 38].

Емоції вираження, в яких виявляється безоціночне недиференційоване ставлення до музичного мистецтва, яке ґрунтується на інтуїтивних відчуттях, що відповідають перцептивному сприйманню музичних звучань, їх слуховому розрізненню.

Емоції переживання - усвідомлення особистісного смислу музичного твору, на основі яких здійснюється розуміння виразно-змістовного значення музики.

Емоції співпереживання, які характеризуються злиттям суб'єктивного переживання з позицією автора й виконавця, внаслідок чого здійснюється естетична оцінка й інтерпретація емоційно-образного змісту музики.

Створення у слухачів відповідного настрою на сприймання музики є важливою педагогічною умовою формування музичного сприйняття школярів. Положення теорії установки мають важливе значення для керування процесом музичного сприйняття. Вони є основою передбачення поведінки учнів, програмування їхньої діяльності у цілісному процесі музичного сприйняття. Від художньо-пізнавальної установки, створеної вчителем у дітей, залежить зміст думок і почуттів, образів і асоціацій, що виникають у їх свідомості.

Отже, головною метою школи, як зазначено в Концепції загальної середньої освіти, є створення сприятливих педагогічних умов для розвитку творчого потенціалу та індивідуальних здібностей особистості. Тому питання творчого розвитку дітей, де головним завданням виступає їх мистецький розвиток, зокрема, формування їхньої емоційної культури, досліджуються на всіх рівнях педагогічної освіти.

Хочемо зазначити, що мистецтво є перспективною унікальною базою цілісного впливу на особистість учня і виступає не тільки джерелом формування їхньої емоційної культури, а й універсальним засобом загального творчого і розумового розвитку дитини.

Список використаних джерел:

1. Выготский Л.С. Педагогическая психология /Л.С.Выготський// Под ред. В. Давыдова. – М., Педагогика, 1991.
2. Голюк О.А. Ціннісні орієнтації батьків як основа забезпечення гармонійного буття дитини у сім'ї / О.А. Голюк // Імідж сучасного педагога. – 2015. – № 6 (155) – С. 41-44.
3. Голюк О.А. Критерии и показатели готовности будущих воспитателей ДОО к взаимодействию с семьей / О.А.Голюк, Р.Ш.Голюк // Социально-педагогическая и медико-психологическая поддержка развития личности в онтогенезе : сб. материалов междунар. науч.-практ. конф., Брест, 19-20 мая 2016 г. / Брест. гос. ун-т им. А.С.Пушкина ; редкол.: Г. Н.Казарчук (отв. ред.), Т. В. Александрович, М. С. Ковалевич. – Брест : БрГУ, 2016. – С.47-51.
4. Завадська Т.В. Професійне самоздійснення вихователів дитячих дошкільних закладів / Т. В. Завадська // Актуальні проблеми психології. - 2014. - Т. 5, Вип. 14.
5. Любчак Л.В. Соціально-педагогічні особливості розвитку емоційної сфери дитини в сім'ї //Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій: Збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів інституту педагогіки, психології і мистецтв (Вінниця, ВДПУ ім. М.Коцюбинського, 4-5 квітня 2012 р.). / За ред. Г.С.Тарасенко. – Вінниця: ФОП Корзун Д.Ю., 2012 – С. 105-110.
6. Масол Л.М. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах./Л.М.Масол// Інформаційний збірник міністерства освіти і науки України.// – 2004. - №10; – Л., 1965.
7. Назайкинский Е.В. О психологии музыкального восприятия./ Е.В. Назайкинский// М., Музыка, 1972.
8. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник // О.П.Рудницька. – Т.: Навчальна книга – Богдан, 2005.
9. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям./ В.О. Сухомлинський// К. : Рад. школа, 1977.
11. Теплов Б.М. Избранные труды: В 2-х т./Б.М.Теплов// Педагогика//М 1985. – Т.1.
12. Теплова О.Ю. Педагогічні орієнтири формування готовності майбутнього вчителя до творчої реалізації. / О. Теплова // «Професійна освіта: проблеми і перспективи / ІПТО НАПН України. – К.: ІПТО НАПН України, 2016. – Вип.11.- 136 с.

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ТВОРЧИХ ІГРАХ

Л.Ковальчук, здобувач ступеня вищої освіти «магістр»

*Науковий керівник: О.П.Демченко, кандидат педагогічних наук, доцент
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (Україна)*

DEVELOPMENT OF SOCIAL ABILITIES OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN IN CREATIVE GAMES

L.Kovalchuk, master's student

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine)

Анотація. Показано значення соціального розвитку в становленні успішної особистості. Проаналізовано сучасні психолого-педагогічні дослідження соціальних здібностей, доведено необхідність використання творчих ігор для розвитку в молодших школярів здібностей такого порядку. Представлено характеристику ігор та ігрових виховних ситуацій, реалізація яких передбачає включення дітей у соціально орієнтовану творчу діяльність.

Ключові слова: здібності, соціальні здібності, умови, соціально значима діяльність, творча гра, сюжетно-рольова гра, ігрові виховні ситуації.

Abstract. The importance of social development in the forming successful individual is shown. The modern psychological and pedagogical researches of social abilities are analyzed, necessity of using creative games for younger pupils' abilities development is proved. The description of games and game upbringing situations is shown, their implementation involves children in socially oriented creative activity.

Key words: abilities, social abilities, conditions, socially meaningful activity, creative game, storyline role play, game upbringing situations.

У сучасних умовах розбудови системи національного виховання одним із завдань є пошук ефективних методів для формування соціально компетентної особистості, серед показників сформованості якої виділяють соціальні здібності. З огляду на це, в сучасних соціокультурних умовах становлення системи вітчизняної освіти проблема розвитку таких здібностей вищого рівня, починаючи з дитячих років, заслуговує на особливу увагу науковців і педагогів-практиків.

У науковому дискурсі соціальні здібності розглядаються в контексті вивчення: соціального та емоційного інтелекту (Дж.Гілфорд, Ю.Ємельянов, Г.Олпорт, Е.Торренс, А.Южанінова та ін.); ефективної адаптації особистості в суспільстві (А.Адлер, Г.Васильєв, Р.Даймонд, А.Маслоу, Г.Олпорт, К.Роджерс, Дж.Стернберг, Е.Фромм); обдарованості та комунікативної компетентності особистості (Н.Ануфрієва, О.Бодальов, Л.Петровська, Л.Попова та ін.). Соціальними здібностями науковці вважають вищі культурно обумовлені індивідуально-типологічні особливості, властиві лише людині (Ю. Никоненко). Вони формуються в умовах суспільства і не мають біологічних передумов розвитку, забезпечують ефективність здійснення продуктивних перетворень у соціальному середовищі (О.Власова).

Відомо, що будь-які здібності формуються у відповідній діяльності. В зв'язку з цим організація системи роботи з формування соціальних здібностей молодших школярів потребує їх включення в соціально значимі види діяльності, усвідомлення ними способів власної поведінки, вироблення якостей, що забезпечують успішність їх входження у суспільне життя. З цією метою педагог повинен добирати систему методів виховання, в основі яких лежить діяльність та механізми соціалізації. Зокрема, привертають увагу методи організації діяльності дітей як способи закріплення, формування позитивного досвіду соціальної поведінки, відносин, дій і вчинків.

У системі методів і прийомів розвитку соціальних умінь важливого значення надаємо грі, яка створює умови для розв'язання низки завдань комунікативного та соціального характеру. До того ж, гра найбільш повно відповідає віковим особливостям молодших школярів. Звернення до психологічної й педагогічної літератури дозволило визначити значення гри в соціальному

становленні особистості молодшого школяра. Рольову гру, на думку Д. Ельконіна [7], треба розуміти як *форму моделювання дитиною соціальних ставлень дорослих, тобто відтворення їх у новій матеріальній формі та тим самим їх усвідомлення*. Д. Ельконін наголошував, що рольова гра є *реальною формою життя дитини*, що в ній створюється реальне дитяче товариство, яке живе як самостійний, самодіяльний колектив. Надзвичайно важливо повною мірою використовувати гру саме в специфічному для неї напрямі – *соціалізації особистості*.

У свою чергу Б. Ананьєв [1] у своїх дослідженнях особливо виділяє колективну ігрову діяльність, яку розглядає як *фактор формування комунікативних якостей особистості, колективного способу дитячого життя, самооцінки і волі дитини*. У колективних іграх діти оцінюють дії та поведінку один одного, що дозволяє відокремити оцінку самого себе від оцінки іншого (ототожнених в предметній оцінці) і перейти від предметної оцінки іншого до оцінки внутрішнього стану самої себе. Оцінка, яка проходить шлях від усвідомлення власних дій через оцінку їх іншими до самооцінки, сприяє формуванню самосвідомості дитини.

Грунтовне пояснення сутності соціалізуючої функції гри в її сюжетно-рольовій формі дає дослідження Л.Артемової [3]. Основним каналом соціалізуючого впливу гри на дитину дослідницею виділене спілкування дітей один з одним, яке є носієм та виразником змісту і фактично пронизує всю спільну творчу гру. Саме дитяче спілкування надає їй дієвості як виховному засобу. Якщо творча гра не є колективною, а здійснюється індивідуально, без міжособистісного спілкування, то її виховний механізм може й не спрацювати. У такому контексті гра, як форма колективного життя, формує в дитини досвід соціальної взаємодії з однолітками. На основі цього виробляються моральні звички і закріплюються знання про соціально вироблені норми людської поведінки.

На значенні гри в соціальному розвитку дітей наголошують Л.Любчак і К. Колеснік [6], за твердженням яких включення малюків у такий вид діяльності сприятиме розвитку творчих здібностей, самостійності, ініціативності, організованості в ігровій діяльності та формування у них стійкого інтересу до пізнання довкілля і реалізації себе в ньому. Процес зародження дитячої особистості відбувається під час включення дитини в гру, в якій розвиваються та проявляються такі новоутворення дошкільного дитинства, як розвиток знаково-символічної функції, активної уяви; засвоєння структури самостійного виду діяльності; оволодіння суспільною поведінкою та опанування норм партнерської взаємодії; становлення елементів довільної поведінки в процесі поступового оволодіння вмінням підпорядковувати свої бажання логіці сюжету та вимогам ігрових правил.

На думку Т.Сіваш [9], залучення дітей до художньої творчості, у тому числі й засобами творчих ігор, сприяє розв'язанню комплексів завдань, в тому числі соціальному розвитку дітей. Оскільки в процесі художньо-творчої діяльності ефективніше здійснюється процес адаптації дитини до нових умов навчання в початковій школі, підвищується рівень духовної культури дітей, удосконалюються морально-естетичні якості особистості тощо.

Аналіз моделі психологічної структури ігрової діяльності засвідчує, що ця діяльність подібна іншим видам діяльності (трудова, художньо-творча, навчально-пізнавальна тощо). Проте, гра має суттєву особливість. Психологи також зазначають, що своєрідність гри – в *уявній ситуації*. Як системні компоненти методики організації і проведення гри можна виокремити такі етапи: педагогічне моделювання, яке передбачає створення моделі гри педагогом у власному уявленні: сценарій, ролі, виховні завдання, варіанти охоплення всіх дітей грою тощо; пропонування гри дітям; розподіл ролей; завершення гри, підсумки.

Важливе значення в розвитку соціальних здібностей дітей відіграють *творчі ігри*, головною ознакою, центром яких є наявність уявлюваної ситуації, яку створює дитина, замість реальної дії ній виконують певну роль, відповідно до тих значень, які вона надає предметам, що її оточують. У творчій грі все «нібито», «умовно», але в цьому умовному оточенні, що створюється уявою, багато справжнього: ігрові дії гравців завжди реальні, їхні почуття, переживання – щирі. Завдяки ігровій уявлюваній ситуації дитина вчиться мислити про реальні речі і дії. З цією особливістю пов'язане і виникнення задуму в грі. Поява задуму,

пошуки засобів для його реалізації мають зв'язок і з розвитком творчої уяви і означають перехід до творчої діяльності. Творчий характер гри підтверджується і тим, що дитина не копіює дійсність, що її оточує, а, наслідуючи те, що бачить, комбінує свої уявлення. При цьому емоційний, мовленнєвий та інтелектуальний аспекти розвитку в грі взаємообумовлені. Дитина по-справжньому переживає те, що відображає у грі, й мислить про те, що раніше емоційно сприйняла, відповідно оформлює це словами. Відображення докільця відбувається шляхом прийняття на себе певної ролі. Однак дитина наслідує образи не повністю, оскільки не має реальних можливостей для дійсного виконання операцій прийнятої ролі. Тому в творчій грі вона виконує символічні дії, реальні предмети замінює іграшками або умовно тими предметами, які має, приписуючи їм необхідні функції.

Найбільш поширеним і улюбленим видом творчих ігор для дітей є *сюжетно-рольові ігри*. Сюжетно-рольова гра дітей дошкільного віку була предметом дослідження багатьох учених, як психологів (Ю.Аркін, Л.Виготський, Д.Ельконін, О.М.Леонтьєв та ін.), так і педагогів (Н.Аксаріна, Л.Артемова, Г.Григоренко, Р.Жуковська, Є.Зворигіна, Ю.Косенко, Т.Маркова, Д.Менджерицька, Новосьолова та ін.). За словами Д.Ельконіна, дитина дошкільного віку, немов би, живе у «двох вимірах, у двох сферах життя» [8]. Це – світ речей, реальних предметів, які повсюдно оточують дитину, це предметно-матеріальна сфера людського життя. Друга сфера життя, більш складна для малюка, – це система взаємовідносин між людьми, в якій неминуче вступає кожна людина у процесі різних видів діяльності. Це світ «дорослого життя». Предметний світ дитина досить рано починає розуміти і засвоювати (ще на першому році життя): це назви предметів, речей, їх ознаки і властивості та різноманітні дії з ними.

Сюжетно-рольова гра – це своєрідний, властивий дошкільному віку спосіб засвоєння суспільного досвіду і своєрідна форма суспільного життя дітей з дорослими; це діяльність, у якій діти, виконуючи ролі і створюючи ігрову ситуацію, моделюють діяльність дорослих – її зміст, мотиви, завдання і норми взаємин, що існують між людьми [8].

При організації гри необхідно мати на увазі різне значення ситуацій спілкування з дорослим і з однолітком. Роль дорослого складається в організації орієнтування дітей в проблемних і конфліктних ситуаціях, роль однолітка ж націлена на засвоєння нових способів діяльності та поведінки в умовах емоційно комфортного середовища ігрових занять. Дослідники [5] пропонують методіку організації ігрової діяльності дітей, якої важливо дотримуватися в процесі використання ігор як засобу розвитку соціальних здібностей дітей.

До основних методів і прийомів, що сприяє формуванню соціальних умінь дітей молодшого шкільного віку ми відносимо наступні: взаємодія з казковим персонажем, словесні методи, ігрові методи, наочні методи, драматизацію і театралізацію, практичні дії дітей, спостереження. Вище ми відзначали той факт, що найбільш сприятливою для формування соціальних умінь дітей є спільна діяльність з педагогом, головним завданням якої є соціалізація та розвиток особистості дитини. Опора вчителя в процесі формування соціальних умінь дитини на антропологічний, середовий і діяльнісний підходи, на принципи гуманізму і співробітництва є одним з педагогічних умов процесу формування соціальних умінь дітей.

Наприклад, *дидактична гра «Іду в гості»*, яка використовується на уроках математики та української мови під час закріплення та перевірки знань, як в індивідуальній, так і в груповій роботі, сприяє підвищенню інтересу дітей до навчальної діяльності, зокрема, в ситуації перевірки знань, яка є найбільш стресогенною для школярів. Крім цього, вчитель отримує уявлення про те, як засвоєно учнями матеріал, виявляє дітей, з якими необхідно провести додаткову роботу. Така гра активізує діяльність дітей на уроках, сприяє розвитку творчості та самостійності, засвоєнню правил етикету в гостях.

У процесі використання гри доречно використовувати наступний *дидактичний матеріал*: фішки червоного і жовтого кольору, картки із завданням. Дітям роздаються червоні та жовті фішки, червоні – це «гості», жовті – це «господарі». «Господарі» запрошують в гості і пропонують «гостю» завдання, написане на картці. «Господарі» перевіряють виконане завдання і ставлять оцінку. Потім запрошується новий «гість».

З метою розвитку соціальних здібностей дітей молодшого шкільного віку варто створювати ігрові виховні ситуації, в основі яких організація їхньої спільної діяльності. На думку О. Демченко [4], *ігрові ситуації* мають великий виховний потенціал, можуть стати школою доброти, милосердя, співпереживання. Дитина, беручи на себе будь-яку роль, намагається виконати її яскраво, максимально виразно. Наприклад, коли педагог помітив у дитини вияви егоїстичних рис характеру, він може створити ігрову ситуацію, в якій вона потрапляє в такі умови, коли повинна потурбуватися про однокласників, поділитися іграшками тощо. Таке звернення до дитини допоможе їй усвідомити довіру вчителя, потурбуватися про інших, поступитися своїми інтересами. В цілому ігрові ситуації в захоплюючій формі допоможуть вихователеві виробити в учнів уміння і навички дисципліни, культури поведінки, дотримання правил вуличного руху тощо.

Наприклад, дослідниця [4] пропонує *створити ігрову виховну ситуацію казкового змісту «День народження Лисички», завдання якої пов'язані із соціальним розвитком дітей та морально-етичним вихованням*: формувати почуття дружби, товарищескості та співчуття; розвивати здатність співпереживати, зрозуміти емоційний стан іншої людини; виробляти вміння аналізувати свої й чужі вчинки, оцінювати дії однолітків, визнавати власні помилки. Зміст ситуації полягає в тому, що майже у кожному колективі є «ізолювані» діти, в яких немає друзів серед ровесників, з якими мало спілкуються; таких дітей рідко запрошують на день народження до однолітків. Вихователь складає казкову історію, в основі якої реальний сюжет із життя колективу, пропонує дітям продовжити її, а потім інсценізувати.

Використання ігор та ігрових ситуацій з метою соціального розвитку дітей потребує від учителя високого рівня творчості та педагогічної майстерності. Систему підготовки компетентних педагогів для нової української школи пропонують сучасні дослідники [5] контексті організації діяльності наукової лабораторії.

Отже, сучасні суспільні виклики, тенденції модернізації системи освіти ставлять пріоритетні завдання в навчанні і вихованні дітей, орієнтовані на формування цілісної особистості, здатної успішно взаємодіяти зі своїм соціальним оточенням. Одним з критеріїв ефективності соціальної взаємодії ми вважаємо соціальні здібності, мають особливе значення в молодшому шкільному віці в зв'язку з входженням учнями в нове соціальне простір і освоєнням нових видів діяльності.

Список використаних джерел:

1. Ананьев Б.Г. Развитие воли и характера в процессе дошкольного воспитания / Б.Г.Ананьев // Избранные психологические труды : в 2-х томах. - М. : Педагогика, 1980. – Т.2. – С. 82-103.
2. Андреевкова Н. В. Проблемы социализации личности / Н. В.Андреевкова // Социальные исследования. – М.: Наука, 1970. – Вып. 3. – С. 38-53.
3. Артемова Л.В. Формирование общественной направленности ребенка-дошкольника в игре / Л.В.Артемова. – К. : Вища школа, 1988. – 160 с.
4. Демченко О.П. Виховні ситуації в особистісно зорієнтованому просторі початкової школи : монографія / О.П.Демченко. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. – 416 с.
5. Каплінський В.В. Наукова лабораторія педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу як школа формування професійної компетентності / В.В.Каплінський, Н.І.Лазаренко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка та психологія. – № 48. – Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД». – С.13-19.
6. Любчак Л.В. Методика організації ігрової діяльності : практикум / Л.В.Любчак, К.А.Колеснік. – Вінниця : ЦОП «Документ Принт», 2017. - 196 с.
7. Эльконин Д.Б. Психология игры / Д.Б. Эльконин. - 2-е изд. - М. : ВЛАДОС, 1999. - 360 с.
8. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : навчально-методичний посібник / за ред. Г.С.Тарасенко. – К. : Видавничий дім «Слово», 2010. – 320 с.
9. Сіваш Т.Д. Організація художньо-творчої діяльності дітей в контексті реалізації наступності дошкільної та початкової освіти / Т.Д. Сіваш // Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 10-11 листопада 2015 р.) / за ред. Г. С. Тарасенко ; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, інститут педагогіки, психології і мистецтв. – Вінниця : ТОВ «Нілан – ЛТД» 2015. – С. 179–182.